

פרשת עפולה ומאבק הקומוניסטים נגד נישול הפלחים

מאת פנינה פיינהויז

(התפרסם במקור ב- "ערכים", כתב העת התיאורטי של המפלגה הקומוניסטית הישראלית (מק"י), גיליון מס' 3 (25), דצמבר 1973)

בפלשתינה של תקופת השלטון הקולוניאלי הבריטי, השאלה האגררית תפסה מקום חשוב במכלול המאבק האנטי-אימפריאליסטי והמעמדי.

בהרצאתו לרגל מלאות 50 שנה לכינון המפלגה הקומוניסטית בארץ, אמר מזכ"ל המפלגה, הח' מאיר וילנר:

"התנועה הציונית, בעזרת השלטון הבריטי – ששמר על החוקה האגררית העותומנית הישנה – ביצעה קניות גדולות של קרקעות מידי בעלי-אחוזות ערביים ונישלה את הפלחים-האריסים מאדמותיהם, אותן עיבדו במשך מאות בשנים. נישול הפלחים הערביים מהקרקע כונה בפי האידיאולוגים הציוניים 'כיבוש הקרקע'."

בעלי ההכרה המעמדית בקרב העמלים היהודים התנגדו לנישול עובדי האדמה הערבים מאדמתם, בהיבנם כי אין לבנות עתידו של עם אחד על-ידי נישולו של עם שני."

ברשימה שלהלן נספר על "פרשת עפולה" – אחת הדוגמאות לנישול פלחים ערבים מאדמתם – ועל מאבק הקומוניסטים נגד פרקטיקה זו.

* * *

בתקופת שלטון המנדט הבריטי בפלשתינה, בעל-האחוזות הגדול בה היה האפנדי סורסוק, שישב במצרים והיה בעל רכוש קרקעי ניכר גם בסוריה ובלבנון. עם התחלת הקולוניזציה הציונית בארץ, מכר האפנדי סורסוק לנציגי הארגונים הציוניים חלקים מאדמותיו. בראשית שנות ה-20 מכר סורסוק שטחים שהיו בבעלותו בעמק יזרעאל, וזאת מבלי לדאוג כלל לגורלם של האריסים (הפלחים) הערבים, שעיבוד את הקרקע במשך שנים רבות.

מן הראוי לציין, כי הפלחים הערבים עצמם לא נכנעו לגורלם. כאשר באו לגרשם מהאדמות אותן עיבדו בעמק יזרעאל, הנשים והילדים נשכבו על הקרקע ולא איפשרו לטרקטורים לחרוש אותן. אולם אז התערבה המשטרה הבריטית, שנעזרה בקבוצת יהודים, וכך הרחיקו את הפלחים בכוח מהמקום.

לפרשת עמק יזרעאל היה המשך בדמות פרשת עפולה. בשנת 1924 מכר האפנדי סורסוק 16 אלף דונמים של הכפר הערבי עפולה לבעלי-הון אמריקאיים (רכשו את הקרקע: "חברת קהיליית ציון האמריקאית" – [American Zion Commonwealth] שנוסדה ב-1914 ביוזמת ההסתדרות הציונית בניו-יורק, וכן "משק" – חברה להשקעות ולקניות קרקע, שנוסדה ב-1923 כסוכנות של "חברת הכשרת הישוב"). מובן מאילו, שכדי להשתמש בקרקע זו, לא די היה בקנייתה, אלא צריך היה גם לסלק את האריסים הערבים שישבו עליה. הפלחים הערבים תושבי עפולה התנגדו בכל כוחם לסילוקם מהמקום. כך פרצה תגרה, כשתוצאה ממנה נהרג ערבי אחד ואילו מספר ערבים ויהודים נפצעו.

"קונטרס", ביטאון אחדות-העבודה דאז, ניסה לטהר את ההנהגה הציונית מהאחריות להתנגשות, ולכן האשים את המפלגה הקומוניסטית (שכונתה אז "הפרקציה") ואת האגודה המוסלמית, כאילו הן שהסיתו את הפלחים להתנגד לנישולם מהקרקע.

* * *

מה הייתה עמדת המפלגה הקומוניסטית הפלשתינאית (פק"פ) ביחס לפרשת עפולה?

ב-29 בנובמבר 1924 פירסם הוועד היפואי של פק"פ כרוז תחת הכותרת "פועלי כל הארצות התאחדו!". בכרוז זה נאמר, בין היתר:

"חברים! קרה מה שניחשנו. קניית קרקעות בדרכי שלום בעפולה נסתיימה בהתנגשות דמים. הרוג אחד וכמה פצועים. אלו הן הידיעות הרשמיות הראשונות. הבורגנות היהודית שוב טבלה את ידיה בדם הפועלים היהודים והערבים. אין זו הפעם הראשונה שההסתדרות הציונית משתמשת בפועלים היהודים כבשר-תותחים למטרותיה. אך לקנות את הקרקע רק דבר אחד מצער הוא. צריכים לכבוש, דיבור אחד: לנשל את הפלחים הערבים. ואת העבודה השפלה הזאת מבצעת ההסתדרות הציונית בידינו... אף פועל יהודי אחד אסור לו ללכת לעפולה, יותר נכון: לכבוש את עפולה. אין זה מעניינם של הפועלים היהודים לחמוס את הפועלים הערבים. אין זה מעניינם של הפועלים היהודים לחיות עם הפלחים הערבים בשנאה ומלחמות הדדיות..."

לא בשנאה לאומית צפון כוחנו, אלא בסולידריות הבינלאומית...

חברים! מעל לקברות הרעננים, מעל להרוגיו ופצועיו בהתנגשות-עפולה, שנגרמה ע"י הבורגנות היהודית והערבית והממשלה האימפריאליסטית, אנו מעלים את סיסמותינו הישנות:

הלאה מדיניות השקר של הבורגנות הציונית והממשלה האימפריאליסטית! הלאה כיבוש עפולה! תחי הסולידריות בין הפועלים היהודים והערבים! תחי מלחמת המעמדות בבורגנות שלנו והזרה!"

(מצוטט לפי לקט התעודות "התנועה הקומוניסטית והישוב בא"י 1920-1948", הוצאת האוניברסיטה העברית בירושלים, תשכ"ח, עמ' 62).

* * *

עם הפצת הכרוז שצוטט לעיל, החלה מערכת הסתה נגד המפלגה הקומוניסטית. לוביאנקר, שהיה אז חבר מועצת פועלי יפו, אירגן את אנשי אחדות-העבודה למסע נקמה נגד "הבוגדים". הופצו אז שמועות כאילו ה"מופסי"ם" (כינוי של אז לקומוניסטים) פרסמו כרוז בערבית, ובו קראו לעריכת פוגרום ביהודים, וזאת בשעה שבמשך שבועות לפני פרשת עפולה לא פרסמה המפלגה שום כרוז, לא בעברית, לא באידיש ולא בערבית.

כתוצאה ממסע השמועות וההסתה, החלו להתנפל ברחוב על כל אדם החשוד בקומוניזם. ביום ראשון, לאחר הפצת הכרוז, קיבלו עובדי תחנת החשמל רוטנברג הוראה לסיים את עבודתם שעה אחת קודם. עם סיום העבודה הובאו כולם ובאופן מאורגן למטבח הפועלים היפו. לאותו מקום מגיעים גם פועלי הסיליקט מת"א. ושם, במטבח הפועלים, מתחילים להכות את חברי המפלגה ומשליכים אותם החוצה. בחוץ – מחכה כבר המשטרה הבריטית, שהוזעקה ע"י חברי מועצת הפועלים (יש לזכור, שפעילות המפלגה הקומוניסטית הפלשתינאית התנהלה באותם ימים במחתרת, שכן הייתה אסורה ע"י השלטון הבריטי). השוטרים אוסרים את הקומוניסטים, וביניהם החברים קאטיק, כיריק, גינזבורג, גוסטעק ולעקער.

מסע ההתנפלויות נמשך אז כל השבוע. יום אחד, ליד מטבח הפועלים, מתנפלים על הפועלת נחמה ווענגער ומכים אותה, ואילו איש אחדות-העבודה, שכונה איציקל, מוסר אותה לידי המשטרה. פועלים הנחשדים בהשתייכות ל"פרקציה" (הלא היא סיעת המפלגה הקומוניסטית בהסתדרות) נזרקים ממקומות עבודתם בתחנת הכוח רוטנברג, ובדפוס "הארץ". המשטרה אוסרת את החברים זיגלבוים, זאנאבנד, פראדיס, בן-יהודה, שכטמן, לוק ואחרים במועדון הפרקציה ביפו.

במועצת פועלי יפו – לפי הצעת אנשי אחדות-העבודה והפועל הצעיר – מתקבלת אז החלטה להוציא את חברי ה"פרקציה" מכל מוסדות ההסתדרות, ובכלל זאת מקופת-חולים ומלשכת העבודה, ולפרסם את שמותיהם. נציגי פועלי ציון שמאל נוכחים בישיבה, אך שותקים. ברם, נמצא אז בכל זאת בעל-מצפון אחד: מרדכי בנטוב. מ. בנטוב שלח מכתב ל"קונטרס", בו הוא מחה על הכאת חברי הפרקציה במטבחי הפועלים ע"י חברי ההסתדרות, ועל כך שמנהיגי ההסתדרות לא השמיעו דברי תוכחה נגד תופעה זו. אגב, מכתב זה לא הודפס מעולם ב"קונטרס".

הלך-הרוח הפוגרומי נגד חברי ה"פרקציה" התפשט גם למקומות אחרים. בסניף אחדות-העבודה בחיפה נערכות אז אסיפות מיוחדות לגיוס החברים לפעולה נגד הפרקציה. מוקמות אז פלוגות של "שוברי עצמות" ובמקומות העבודה נאספות חתימות של עובדים, המוכנים "להתנדב" להכות באנשי ה"פרקציה". מי שהעז אז לא לחתום, הוכתם מיד כאיש ה"פרקציה".

במאבק שמנהלים אנשי אחדות-העבודה נגד הקומוניסטים – כל האמצעים כשרים: זריקה מהעבודה, תקיעת סכין בגב, הסגרה לידי המשטרה. חשודים בהשתייכות ל"פרקציה" בחיפה נזרקו מעבודתם בבית החולים "הדסה", בקבוצת "סולל בונה", בוועד "הדר הכרמל". ביאזור נדרשה הנהלת "נשר" להרחיק מהעבודה 6 פועלים החשודים בקומוניזם.

בירושלים פרסמה מועצת הפועלים רשימה של 12 חברים שהוצאו מההסתדרות כחשודים בקומוניזם – רמז ברור למשטרה הבריטית.

* * *

המפלגה הקומוניסטית לא נבהלה נוכח מסע האיומים והרדיפות. בפרסום באידיש תחת הכותרת "מה אירע ומי צודק?" תיארה המפלגה את הרדיפות ושבחה והסבירה את עמדתה לגבי פרשת עפולה (מתוך לקט התעודות הנ"ל, עמ' 63-64):

"האפנדי סורסוק מכר קרקע לחברה קפיטליסטית אמריקאית. על קרקע זו מתגוררים פלחים-אריסים. כמקובל בפלשתינה, רוב הפלחים הם אריסים. במעשי מרמה והונאה שונים נלקחת הקרקע מידי הפלחים וזאת באמצעות חוקי הקרקע הקיימים. האפנדי מספסר בצרכים ובאינטרסים של אריסיו, הפלחים. הקפיטליסטים היהודים קונים את הקרקע וכלל לא מתעניינים לא ברצון, לא באינטרסים ולא בצרכים של הפלחים הללו... שואלים אנו כל פועל, היכול לחשוב באופן אובייקטיבי, שלא מסוננור ע"י רעיונות שובינייים זרים: מי הצודק? הפלח, שאינו רוצה לאבד את ביתו הדל, את לחמו, או סורסוק, הרוצה כסף, או הקפיטליסטים האמריקאיים, הרוצים לקנות לעצמם 'נחלה' ב'ארץ-ישראל' ולזכות במקום כבוד בגן העדן?"

בהמשך מזכיר הפרסום לפועלים היהודים את הזעם שעורר גירוש איכרים יהודים מהקרקע ע"י השלאכטה (האצולה) בפולין וע"י בעלי-האחוזות ברוסיה הצארית, ומציג את שתי האפשרויות הפתוחות בפני העמלים בפלשתינה: או שהפלחים והמנושלים יפלו תחת השפעת האפנדים השובינייים ויחפשו לנקום ב"יהודים הזרים", או שתקום "ברית של כל הפועלים והפלחים נגד אויביהם המעמדיים".

* * *

מחוברת שהוציאה המפלגה הקומוניסטית ב-18 באפריל 1925, תחת הכותרת "מי הם מחריבי ההסתדרות?", למדים אנו לדעת כי הרדיפות של החוגים הציוניים נגד חברי המפלגה, שהחלו עם הוצאת ה"פרקציה" מההסתדרות (אפריל 1924), גברו בעקבות פרשת עפולה. המשטרה הבריטית, שנעזרה בראשי המפלגות הציוניות דאז, פעלה אף היא להשתקת קול הקומוניסטים. בחוברת האמורה מסופר על סגירת 4 מועדונים של המפלגה (ביפו, ירושלים, חיפה), על עריכת 10 מאסרים וקיום 15 משפטים נגד עובדים, שנחשדו בחברות במפלגה. 2 מהנשפטים גורשו מהארץ.

* * *

למאבק הקומוניסטים וחוגים מתקדמים אחרים נגד נישול פלחים ערבים מאדמתם היסטוריה ארוכה, שפרשת עפולה היא אחת מאבני-הדרך שלה.

מאבק המפלגה הקומוניסטית הישראלית וחוגים דמוקרטיים אחרים בישראל נגד נישול הבדואים באזור רפיח, נגד ריסוס השדות בעקרבה בחומרים רעילים, ונגד הפקעת קרקעות בגדה המערבית – המשכו של אותו מאבק מפואר, שראשיתו לפני יובל שנים.